

NÁZORY ZEMĚDĚLSKÝCH PRACOVNÍKŮ NA ZMĚNY PROBÍHAJÍCÍ V ZEMĚDĚLSTVÍ

V. Majerová

MAJEROVÁ, V. [Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Praha]: *Názory zemědělských pracovníků na změny probíhající v zemědělství*. Sociol. Zeměd., 27, 1991 [1]: 67—75.

Koncem roku 1990 bylo v obou republikách ČSFR provedeno dotazníkové šetření názorů zemědělských pracovníků a venkovského obyvatelstva na změny dotýkající se zemědělských podniků i života ve venkovských obcích. V článku je věnována pozornost třem okruhům, které byly zkoumány: názorům na navrácení vyvlastněného majetku, na současnou situaci v zemědělských podnicích a na zakládání vlastních soukromých podniků. Ve srovnání s výzkumem uskutečněným na jaře 1990 nastává určitý názorový posun. Úvahy o navrácení vyvlastněného majetku ovlivňuje věk a zdravotní stav. V ČSFR bude usilovat o navrácení majetku asi 56 % postižených a zhruba čtvrtina zatím není rozhodnuta. Využití navráceného majetku zatím zůstává otevřenou otázkou. Asi 27 % osob si jej chce ponechat, 34 % není rozhodnuto, jak s ním naloží, ostatní uvažují o prodeji a pronájmu. Situace v zemědělských podnicích teprve začíná být problematická. Do určité míry ještě podniky žijí z minulých rezerv, takže rozdíly mezi nimi jsou značné. Aktuálně se mezi zemědělskými pracovníky začíná projevovat obava ze ztráty zaměstnání, ale ti, kteří uvažují o hledání nového místa, mají jen výjimečně zájem o soukromé hospodaření v zemědělství. Nejvíce jsou zemědělské podniky postiženy zvýšenými náklady vstupů, odbouráním dotací a problémy s odbytem zemědělských výrobků. Ale značnou váhu začínají mít i projevy nesoudržnosti a rozpadu pracovních kolektivů, nedisciplinovanosti v práci a horších se vztahů mezi lidmi jako závažný sociální důsledek ekonomické nejistoty v podnicích. Úvahy dotazovaných o vlastní pracovní budoucnosti jsou stále poněkud nejasné. Zájem o soukromé podnikání je poměrně malý a o soukromé hospodaření v zemědělství rovněž. Část dotazovaných je o podnikání nucena uvažovat pod tlakem obav ze ztráty zaměstnání a část v něm vidí spíše otvírající se možnosti seberealizace. Obě skupiny jsou zatím nepočtené, ale dá se očekávat jejich růst v souvislosti s další transformací zemědělských podniků.

zemědělské podniky; ekonomické problémy; zájem o soukromé hospodaření; navrácení vyvlastněného majetku; názory respondentů podle krajů

Ve výsledcích našich sociologických výzkumů z let 1987, 1988 a 1989 se zřetelně začínaly projevovat důsledky kumulace ekonomických problémů v zemědělských podnicích a jejich odraz v názorech a postojích zemědělských pracovníků. Dotazovaní hovořili o rostoucích výhradách k organizaci a řízení práce, k systému odměňování, rozhodování, obsazování funkcí, vytváření pracovních perspektiv a podobně. Vliv nomenklaturních zásadů do organizování pracovní sféry byl všeobecně znám, ale většinou mlčky přijímán. Postupem času se výhrady objevovaly stále častěji, zostřoval se jejich tón, ale směřovaly spíše jen k dílčím prvkům systému nebo měly vágní podobu obecné nespokojenosti založené na antagonistickém pojetí společnosti „my“ a „oni“.

Razance, se kterou byla před čtyřiceti lety v zemědělství prosazována kolektivizace, ideologická výchova k loajalitě a názorové podřízenosti, omezování podnikavosti a samostatnosti, zamlžení vlastnických vztahů, ale také diferencovaný růst životní úrovně, zlepšování některých materiálních a sociálních podmínek života zároveň s dalšími procesy utváření sociálních struktur v jednotlivých regionech (vytlačování některých oblastí, dopravní přístupnost či izolovanost, ekologické poškození, změny v demografickém složení obyvatelstva apod.) vytvořily složitou spleť příčin a důsledků, která se promítá v dnešních diferencovaných názorech a postojích zemědělských pracovníků i venkovského obyvatelstva.

Jednoduché řešení úplného navrácení majetku jednotlivým vlastníkům, jako impuls a předpoklad všeobecného rozvoje soukromého zemědělského hospodaření, v této první fázi systémových změn neodpovídá realitě. Kromě úskalí technického a prováděcího charakteru se zdá úskalím i rozpor v myšlení, rozpor mezi zvykem být řízen a potřebou samostatně se rozhodovat a nést všechna rizika tohoto rozhodnutí. Nedopracovaná legislativní pravidla období změn a přechodu zatím prodlužují.

První úvahy o podnikání v zemědělství, které se objevily na jaře roku 1990 v názorech zemědělských pracovníků, byly poněkud rozpačité (Majerová a kol. 1990). Především byly poznamenány značnou nejistotou v rovině konkrétních osobních plánů, která nekorespondovala s téměř všeobecně uznávanou potřebou široké privatizace. Zájem o vlastní soukromé podnikání v zemědělství i mimo zemědělství byl velmi malý. Pro soukromé hospodaření sice hovořily jeho nejvíce uznávané klady — nezávislost na nadřízených pracovnících, lepší organizace vlastní práce, větší možnost samostatného a svobodného rozhodování i další, např. pracovní perspektiva, pracovní uplatnění členů rodiny, vhodné investování úspor, větší příjmy při dobrém hospodaření apod.

Zároveň však zemědělské pracovníky odrážel od soukromého hospodaření nedostatek finančních prostředků, podnikatelských kontaktů, materiálního zabezpečení výroby, nejasnost a nedopracovanost legislativních opatření, ale i obavy z rizika podnikání a z velké odpovědnosti vzhledem k vlastním zkušenostem, znalostem, věku i zdravotnímu stavu.

V názorech a postojích zemědělských pracovníků se projevovalo zvažování kladů a záporů zemědělského hospodaření i jiných typů podnikání a značná zdrženlivost v konkrétních krocích. V úvahách o využití celoživotních úspor se investice do podnikání objevovaly na posledních místech a investice do soukromého hospodaření vůbec jako poslední možnost využití úspor.

Za mnohem rozumnější považovali zemědělští pracovníci uložení peněz na co nejvýhodnější úrok, zakoupení nemovitostí, akcií či obligací.

Je ovšem pravda, že v této době (začátkem roku 1990) byly ještě inflace a liberalizace cen teoretickými pojmy, většina zemědělských zákonů byla ve stadiu obecných diskusí, zemědělské podniky se teprve orientovaly ve složitých ekonomických vztazích, nezaměstnanost se objevovala jen pozvolna a odpovědnost za vlastní život a vlastní pracovní perspektivu neměla ještě konkrétní obsah.

Výsledky sociologického výzkumu¹⁾ provedeného koncem roku 1990 ukazují již na určitý názorový posun zejména v oblasti zaměstnanosti a pracovního uplatnění.

NAVRÁCENÍ VYVLASTNĚNÉHO MAJETKU

Vyvlastňování majetku po roce 1948 postihlo nejen zemědělce, ale i venkovské obyvatelstvo, neboť se týkalo jak soukromě hospodařících zemědělců, tak ostatních soukromých podnikatelů na vesnici. V souboru dotazovaných bylo 38,1 % osob, kterým osobně nebo jejich přímým příbuzným byl po roce 1948 vyvlastněn nějaký majetek. Tito postižení jsou rovnoměrně zastoupeni ve všech českých i slovenských krajích, poněkud více je jich v Jihomoravském a ve Východoslovenském kraji. Jsou mezi nimi převážně lidé středních a starších věkových skupin, skoro polovina jich je ve věku nad 60 let. Úvahy o navrácení a využití vyvlastněného majetku tedy především ovlivňuje věk a v souvislosti s ním zdravotní stav.

V ČSFR bude usilovat o navrácení vyvlastněného majetku 55,8 % dotazovaných, 17,6 % o majetek již nejeví zájem a 26,6 % zatím není rozhodnuto. V České republice je ve srovnání se Slovenskem více zájemců o navrácení majetku, skoro 60 %, na Slovensku je více těch, kteří zatím nevědí, zda budou majetek chtít zpět (30,2 %). V obou republikách ovšem mezi zájemci převažují starší lidé, profesně manuální pracovníci v rostlinné a živočišné výrobě.

Využití navráceného majetku zůstává otevřenou otázkou. V ČSFR uvažuje o ponechání majetku 27,7 % dotazovaných (v ČR je tento podíl vyšší, 34,5 % proti 20,0 % v SR), k prodeji se přiklání 10,6 % dotazovaných (13,1 % v ČR a 7,8 % v SR), pronájem by preferovalo 28 % dotazovaných a 33,7 % dotazovaných není dosud rozhodnuto. Obě poslední alternativy jsou častější na Slovensku.

Muži jsou spíše pro ponechání majetku, ženy se přiklánějí k jeho prodeji nebo nejsou rozhodnuty. Starší občané nad 60 let by rozhodně dali přednost pronájmu.

Úvahy o využití navráceného majetku jsou zcela logicky spjaty se současnou osobní a rodinnou situací. Ponechat si majetek k vlastnímu využití a podnikání chtějí pouze některé skupiny dotazovaných. Především lidé, kteří již v současnosti mají vztah k hospodaření a mají s ním i zkušenost. Nejčastěji bydlí v zemědělských usedlostech (vlastních i rodičů) a mají rozsáhlejší osobní hospodářství, tzn. velkou zahradu, záhumenek, drobná, střední i velká hospodářská zvířata. Souvislost mezi současným rozsahem hospodářství a úvahami o ponechání si vráceného majetku je poměrně silná. Pro srovnání — respondenti bydlící v rodinných domech a obhospodářující pouze malou zahrádku mnohem častěji uvažují o pronájmu či prodeji vráceného majetku.

Z profesí častěji o vlastním využití majetku uvažují manuální pracovníci v živočišné výrobě, ostatní profesní skupiny se příliš neliší od průměrných hodnot zastánců prodeje a pronájmu nebo nerozhodných.

1) Sociologický výzkum provedený VÚEZVŽ za účasti Institutu pro výzkum veřejného mínění v prosinci 1990 u 1019 respondentů v ČSFR v obcích do 2000 obyvatel bydlících na venkově a pracujících v zemědělství i mimo zemědělství.

U dotazovaných, kteří si chtějí majetek ponechat, rovněž mírně převažuje přání, aby v zemědělství pracovaly i děti a partner dotazovaného.

Rozložení četností podle českých a slovenských krajů má bezpochyby svou vnitřní logiku, vázanou na další hlediska. V Jihočeském, Severočeském a Jihomoravském kraji převažují ti, kdož si chtějí majetek ponechat, k prodeji inklinují dotazovaní ze Středočeského, Západočeského, Východočeského a Severomoravského kraje. V Severomoravském kraji je i poněkud větší podíl těch, kteří zatím nevědí, jak s majetkem naložit. Ve všech slovenských krajích převažují dva postoje — buď pronajmout vrácený majetek, nebo dotazovaní zatím nevědí, jak s ním naložit.

SITUACE V ZEMĚDĚLSKÝCH PODNICÍCH

Je charakteristické, že v povědomí zemědělských pracovníků se začíná objevovat dosud nepřilíh frekventovaná obava ze ztráty pracovního místa. V ČSFR považuje ztrátu pracovního místa během roku 1991 za velmi pravděpodobnou 22,2 % dotazovaných (v ČR 19,3 % a v SR 25,8 %), 46,6 % se domnívá, že to sice není aktuální, ale může se to stát (toto procento je vyšší v ČR — 48,5 %), 20,6 % dotazovaných považuje ztrátu pracovního místa za nepravděpodobnou a 10,6 % dotazovaných se jí vůbec neobává.

Zatímco manuální pracovníci v rostlinné a zejména v živočišné výrobě se ztráty pracovního místa vůbec neobávají nebo ji považují za spíše nepravděpodobnou, pracovníci mechanizovaných profesí (řidiči a opraváři) si nejsou tak jisti — nejčastěji uvádějí výroky „je to spíše nepravděpodobné“ a „není to aktuální, ale může se to stát“. Převažující část manuálních pracovníků v nezemědělských činnostech (přidružená výroba, pomocné a obslužné profese) a vedoucích i řadových technicko-hospodářských pracovníků však dosti najisto se ztrátou pracovního místa počítá. Poněkud větší obavy ze ztráty pracovního místa se objevují u dotazovaných ze Západoslovenského a Východoslovenského kraje.

Dotazovaní si prozatím nespojují svá očekávání s konkrétními změnami v zemědělských podnicích, které jsou do určité míry vázány na dosud neuzavřená jednání o zemědělských zákonech a ekonomických pravidlech hospodaření. Ale ti, kteří uvažují o hledání nového pracovního místa, neboť považují své dosavadní zaměstnání za ohrožené, zcela výjimečně uvažují o soukromém hospodaření v zemědělství. Nejčastěji uvádějí, že zatím nemají představu, co by dělali, případně že by šli pracovat do služeb či soukromě podnikat mimo zemědělství.

Situace v zemědělských podnicích signalizuje počátek velmi složitěho období. Zemědělských pracovníků se již začíná dotýkat řada skutečností a procesů v materiální a sociální sféře (tab. 1).

Mezi oběma republikami nejsou v průměru větší rozdíly, pouze v SR se dvojnásobně častěji objevuje jako aktuální problém dělení družstev a trochu častěji ubývání pracovních míst.

Rozdíly mezi kraji zřetelněji diferencují regionální problémy. Zatímco stoupající ceny paliv, vstupů a odbourávání dotací se s menšími odchylkami objevují ve všech krajích, problémy s odbytem zemědělských výrobků jsou častější ve Středočeském, Jihočeském, Jihomoravském a Západoslovenském kraji, ubývání pracovních míst nejvíce pociťují ve Východoslovenském, Středoslovenském, Západoslovenském, Severomo-

ravském a Severočeském kraji. Celkem kritičtěji je hodnocena skutečnost, že nebyl vyměněn dostatečný počet vedoucích pracovníků, než že k výměnám vedení docházelo; nejvíce výhrad k nedostatečným změnám ve vedení podniků bylo v Severočeském, Středoslovenském a Východočeském kraji. Poměrně vážným průvodním jevem současné transformace zemědělství jsou její důsledky v sociální sféře podniků, které se projevují neklidem mezi lidmi a poklesem pracovní disciplíny. Více o tomto jevu hovoří dotazovaní v českých krajích, v SR pak ve Východoslovenském kraji (tab. II).

I. Názory respondentů na faktory zhoršující situaci v zemědělských podnicích (ČSFR)
— Respondents' opinions concerning the factors responsible for the worsening of the situation in the agricultural enterprises in the Czech Republic

Pořadí	Situace v zemědělských podnicích (ČSFR)	Abs.	%
1.	stoupající ceny paliv a energie	566	56,3
2.	stoupající náklady na výrobu	510	50,7
3.	odbourání dotací	426	42,3
4.	nesoudržnost, horšící se vztahy mezi lidmi	242	23,9
5.	potíže s odbytem zemědělských výrobků	214	21,2
6.	nedostatek pracovní disciplíny	204	20,3
7.	ubývání pracovních míst v podniku	181	18,0
8.	skutečnost, že bylo vyměněno málo vedoucích pracovníků	136	13,5
9.	dělení družstva, výpočet členských podílů	116	11,5
10.	růst neoprávněných požadavků lidí vůči vedení	108	10,7
11.	skutečnost, že byla vyměněna většina vedoucích pracovníků	82	8,2
12.	nedostatek pracovních sil	65	6,5
13.	jiné	38	3,7

O stabilitě zemědělských podniků lze hovořit pouze s rezervou. Dochází mezi nimi k velké diferenciaci, kterou ovlivňují především hospodářské výsledky podniku. Názory dotazovaných demonstrují tříšť více či méně závažných faktorů, které se podílejí na udržení funkčního stavu podniku nebo naopak již naznačují tendenci k rozpadu (tab. III).

Z územního hlediska se poněkud konsolidovaněji jeví Jihomoravský a Středoslovenský kraj, v nichž dotazovaní častěji hovoří o relativně dobrých hospodářských výsledcích, ale i o dobré organizaci práce a dobrých vztazích mezi lidmi, což vzájemně bezesporu souvisí.

Pohyb pracovních sil v zemědělských podnicích je teprve v počátcích. Pouze 15,5 % dotazovaných zaznamenává výraznější fluktuaci ve svém podniku, než tomu bylo v předchozích letech. Ostatní se domnívají, že situace je zhruba stejná, nebo si ji netroufají posuzovat. Podrobnější třídění však již ukazuje na některé regionální rozdíly. První větší vlna odchodů, která souvisí s organizačními změnami v zemědělských podnicích v roce 1990, zahrnuje především osoby v důchodovém věku. Týká se (podle výpovědí dotazovaných) asi 40 % podniků. Zhruba ve 25–30 % podniků zároveň dochází ke snižování počtu technicko-hospodářských a administrativních pracovníků. Téměř vůbec se zatím odchody netýkají manuálních pracovníků v rostlinné a živočišné výrobě, ale v přidružené výrobě je situace jiná, zhruba v 15 % podniků ke snižování počtu pracovníků dochází.

Mezi jednotlivými kraji jsou určité rozdíly v pohybu pracovních

II. Hodnocení situace zemědělských podniků v jednotlivých krajích — Evaluation of situation of agricultural enterprises in separate regions

Kraj	Situace v zemědělských									
	stoupající ceny paliv a energie		stoupající nákl. na výrobu		odbourání dotací		dělení družst. výpočet čl. podílů		odbyt zem. výrobků	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Středočeský	97	13,6	94	13,2	85	11,9	25	3,5	68	9,8
Jihočeský	47	15,9	41	13,8	32	10,8	10	3,4	30	10,1
Západočeský	49	14,9	48	14,6	40	12,2	9	2,7	23	7,1
Severočeský	23	15,0	22	14,4	23	15,0	4	2,6	5	3,3
Východočeský	87	14,6	86	14,4	71	11,9	9	1,5	51	8,6
Jihomoravský	113	15,4	104	14,2	83	11,3	38	5,1	66	9,0
Severomoravský	41	15,7	39	14,8	31	11,8	14	5,4	20	7,7
Západoslovenský	128	12,6	130	12,8	115	11,3	68	6,7	94	9,2
Středoslovenský	100	13,7	100	13,7	88	11,9	37	5,1	55	7,5
Východoslovenský	114	13,6	104	11,8	90	10,3	50	5,7	67	7,7
Celkem	799		768		658		264		479	

III. Názory respondentů na faktory stabilizující zemědělský podnik — Respondents' opinions concerning the factors that stabilize the agricultural enterprises

Co zemědělský podnik stabilizuje	Abs.	%
1. Neví	103	10,1
2. Celkově dobré hospodářské výsledky, zásoby na skladě, jejich prodej	90	8,8
3. Zázrak, síla vůle, nic	74	7,3
4. Dobré vztahy mezi lidmi, soudržnost, spolupráce, kolektiv	67	6,6
5. Málo pracovních příležitostí, jistota práce	53	5,2
6.—7. Společné obavy z budoucnosti	39	3,8
6.—7. Dobré vztahy s vedením podniku, dobří řídící pracovníci	39	3,8
8. Vztah k zemědělské práci, zvyk	35	3,4
9. Podnik se ruší	33	3,2
10. Dobré výděvky, dobré pracovní podmínky	28	2,7
11. Přidružená a pomocná výroba, nezemědělská činnost	24	2,4
12. Vhodná struktura výroby, přijatelná perspektiva dalšího vývoje	20	2,0
13. Druhy, závazky, úsilí vedení udržet si pracovní místa	19	1,9
14. Snaha vedení udržet současný stav	15	1,5
15. Vhodná struktura pracovních sil, dobrá organizace práce, pracovní disciplína	13	1,3
16. Doposud uzavřené smlouvy	9	0,9
17. Byty, výhody, naturálie	7	0,7
Neodpověděli	351	34,4

sil. V hrubých obrysech se zdá, že v českých krajích se odchod týká častěji důchodců, THP a administrativy a podobná tendence je také ve Východoslovenském kraji, ale ve dvou dalších slovenských krajích odcházejí ze zemědělských podniků častěji i manuální pracovníci rostlin-

podnicích (členění podle krajů)

ubývání prac. míst		výměna velkého počtu ved. prac.		výměna malého počtu ved. prac.		nedo- státek prac. sil		nedostatek pracovní disciplíny		nesou- držnost, horšící se vztahy mezi lidmi		růst neoprá- vněných poža- davek vůči vedení		celkem	
abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
43	6,0	27	3,8	49	6,9	22	3,1	74	10,3	84	11,8	43	6,3	711	100
21	7,1	4	1,2	19	6,4	7	2,3	31	10,4	38	12,8	15	5,8	295	100
27	8,2	14	4,4	14	4,4	12	3,7	37	11,3	37	11,3	17	5,2	327	100
13	8,5	9	5,9	13	8,5	3	1,9	12	7,8	15	9,8	11	7,3	153	100
46	7,7	22	3,7	42	7,1	13	2,3	59	9,9	75	12,6	34	5,7	595	100
54	7,4	32	4,4	43	5,9	16	2,2	66	9,0	76	10,4	42	5,7	261	100
21	8,0	11	4,2	16	6,1	5	1,9	22	8,4	26	9,9	16	6,1	016	100
82	8,0	39	3,8	64	6,4	35	3,4	88	8,7	101	9,9	72	7,2	734	100
59	8,0	24	3,3	53	7,2	22	2,9	71	9,7	80	10,9	45	6,1	872	100
91	10,4	37	4,1	55	6,2	31	3,5	88	10,1	96	11,0	49	5,6	733	100
457		219		368		166		548		628		344			

né, živočišné a přidružené výroby a pracovníci mechanizovaných profesí (řidiči, traktoristé, kombajnéri, opraváři). Podobně je tomu v Severomoravském kraji. Vzhledem k tomu, že se jedná o pouhé odhady fluktuace, nerozlišovali jsme, zda to jsou odchody dobrovolné, či nedobrovolné.

Největší část dotazovaných (27,9 %) se domnívá, že cílem odcházejících spolupracovníků jsou převážně nezemědělské podniky, 9,5 % hovoří o odchodu do jiných zemědělských podniků, 1,4 % o odchodu do soukromého hospodářství a 7,3 % o nezemědělském podnikání odcházejících. Rozdíly mezi republikami nejsou velké, pouze v SR je více (59,1 %) těch, kteří nedovedou posoudit, kam odcházející zemědělci nastupují do práce.

ZALOŽENÍ VLASTNÍHO PODNIKU

Úvahy dotazovaných o vlastní pracovní budoucnosti jsou poněkud nejasné. Zájem o soukromé podnikání není o nic větší, než ukazovaly výzkumy začátkem roku 1990. O soukromém hospodaření v zemědělství (typu rodinné farmy) uvažuje 5,1 % dotazovaných, v nezemědělském podnikání 6,8 %, o kombinování obou typů podnikání 7,5 % dotazovaných. Mezi republikami nejsou velké rozdíly v názorech, v ČR je více těch zemědělců, kteří soukromé podnikat nechtějí (44,7 %), a v SR více těch, kteří zatím nevědí (45,4 %).

Zájem o soukromé hospodaření v zemědělství roste s věkem, nejvyšší (7,3 %) je u dotazovaných nad 60 let. Tento zájem je také silně vázán na typ bydlení, dosavadní rozsah osobního naturálního hospodářství a snahu získat zpět vyvlastněný majetek.

Bydlení v rodinných domcích a vilkách není z hlediska příštího hospodaření příliš praktické a zájemci o soukromé zemědělské hospodaření se mezi takto bydlicími vyskytují jenom v průměrném zastoupení. Mnohem větší zájem projevují majitelé a obyvatelé zemědělských usedlostí, zejména ti, kteří již v současnosti vlastní větší osobní hospodářství. Rozhodnutí k soukromému podnikání jakéhokoliv druhu zesiluje akutní obava ze ztráty zaměstnání a nedostatečná nabídka jiných pracovních příležitostí v místě bydliště a v dostupném okolí. Jako další důvod pro kladné rozhodování působí i možnost získat zpět vyvlastněný majetek.

Zdá se, že při úvahách o podnikání působí dvě opačné skupiny podnětů, které by bylo možno nazvat pozitivní a negativní motivací. Jedna část dotazovaných je ke konkrétnějším úvahám o soukromém podnikání spíše nucena okolnostmi než vlastním zájmem (rozpadem podniků, ubýváním pracovních míst, nedostatkem pracovních příležitostí). Druhá část dotazovaných je spíše pozitivně laděna, s přímými problémy v zaměstnání se akutně nepotýká, ale otevírají se jí nové možnosti vlastní seberealizace. Obě skupiny jsou zatím nepočtené a velmi diferencované, ale dá se předpokládat, že každá další změna transformačního charakteru bude dále šance jednotlivců polarizovat.

V této fázi podstatných organizačních změn zemědělských podniků lze těžko předvídat celkový další vývoj zemědělství. Ale pravidelné zachycování a vyhodnocování informací o konkrétních důsledcích jednotlivých reformních prvků v zemědělské praxi pomůže rozpoznat, zda se prosazují konstruktivní či destruktivní tendence vývoje tohoto odvětví, a snad i upřesnit hranice možných rizik trhu práce a trhu potravin.

Literatura

MAJEROVÁ, V.: Důsledky současných společenských změn v sociální oblasti v zemědělství a na venkově. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVŽ 1990. Sociologický výzkum. Praha, VÚEZVŽ a IVVM 1990.

Došlo 22. 3. 1991

MAJEROVÁ, V. (Economic Research Institute for Agriculture and Food, Praha): *Farmers' and rural people's opinions concerning the changes taking place in agriculture*. Sociol. Zeměd., 27, 1991 (1): 67—75.

Late in 1990, questionnaires were distributed among farmers and other inhabitants of rural areas to learn their opinions concerning the changes that are now taking place in agricultural enterprises and generally in the life of rural communities. Three ranges of issues were studied: opinions concerning the return of expropriated assets to original owners, the situation now prevailing in agricultural enterprises, and the establishment of the respondents' own private enterprises. Some shift is observed in the present views, compared with opinions recorded in spring 1990. The opinions concerning the physical restitution of the expropriated assets are influenced by age and state of health. About a quarter of the affected persons (or their heirs) want to get their property back and another quarter have not yet settled their opinions. The use of the returned property still remains a question. About 27 % of the respondents want to keep it, 34 % have not yet decided what to do with it, and the remaining respondents intend either to sell or lease it out. Situation in agricultural enterprises today is just becoming problematic. Some of them still have reserves to live on, so there are large differences. Many farmers (co-operative members and state farm employees) are afraid of losing their jobs but those who see that they will have to seek another job are scarcely interested in private farming. Agricultural enterprises are most affected by increased input costs, abolishment of subsidies, and problems with farm products marketing. What is also becoming an important factor is a lack of integrity of work teams, leading to their disintegration, and manifestations of poor

discipline and worsening human relations as a serious social implication of the economic uncertainty of the labour force in the agricultural enterprises. The respondents' views concerning their own professional future are still very unclear. There is not much interest in private enterprise, including private farming. Part of the working people are forced to think about a private business owing to the real danger of losing their job, others see in private enterprise a new chance of self-assertion. Both these groups are still small but further transformation of farms will certainly bring about further growth of the proportion of those preparing for starting an own business.

agricultural enterprises; economic issues; interest in private farming; physical restitution of expropriated assets; respondents' views according to regions

MAJEROVÁ, V. [Forschungsinstitut für die Ökonomik der Landwirtschaft und Ernährung, Prag]: *Ansichten von Landarbeitern auf die Veränderungen, die sich in der Landwirtschaft vollziehen*. Sociol. Zeměd., 27, 1991, (1): 67—75.

Ende 1990 wurde in beiden Republiken der CSFR eine Fragebogen-Umfrage durchgeführt über die Veränderungen, welche die landwirtschaftlichen Betriebe und das Leben der Gemeinden betreffen. Im Beitrag wird drei Problemkreisen Aufmerksamkeit gewidmet, die untersucht worden sind: die Ansichten zur Rückgabe des enteigneten Eigentums, die derzeitige Situation in den Landwirtschaftsbetrieben. Im Vergleich zur Untersuchung vom Frühjahr 1990 ergab sich eine bestimmte Verschiebung der Meinungen. Die Vorstellung über die Rückgabe des enteigneten Eigentums beeinflusst das Alter und der Gesundheitszustand. In der CSFR wird rund 56 % der Betroffenen die Rückgabe fordern, rund ein Viertel ist noch unentschlossen. Die Nutzung des zurückgegebenen Eigentums ist noch offen. Etwa 27 % der Personen wollen es behalten; 34 % ist noch unentschlossen und die Übrigen denken an Verkauf oder Verpachten. Die Lage in den Landwirtschaftsbetrieben beginnt erst problematisch zu werden. In gewissem Maße leben sie noch von Reserven aus der Vergangenheit, sodaß die Unterschiede zwischen ihnen noch erheblich sind. Akut taucht aber das Problem der Arbeitslosigkeit auf, doch diejenigen, die einen neuen Arbeitsplatz suchen, haben nur geringes Interesse an privater Wirtschaftstätigkeit in der Landwirtschaft. Am stärksten betroffen sind die Landwirtschaftsbetriebe durch die erhöhten Kosten der Inputs, der Beseitigung der Subventionen und die Probleme mit dem Absatz der landwirtschaftlichen Erzeugnisse. Bedeutendes Gewicht aber erringen auch die Erscheinungen der Auflösung von Arbeitskollektiven, Undiszipliniertheit bei der Arbeit und die schlechter werdenden zwischenmenschlichen Beziehungen als ernste soziale Folge der ökonomischen Unsicherheit in den Betrieben. Die Vorstellungen der Befragten über die eigene Arbeitszukunft sind immer noch recht unklar. Das Interesse am privaten Wirtschaften ist recht gering genauso wie an der privaten Landwirtschaft. Ein Teil der Befragten ist gezwungen zur unternehmerischen Tätigkeit unter dem Druck der Furcht, seine Arbeit zu verlieren, der andere Teil sieht darin mehr die Möglichkeit zur Selbstrealisierung. Beide Gruppen sind noch nicht zahlreich aber man kann erwarten, daß deren zahlenmäßiges Wachstum im Zusammenhang mit der weiteren Transformation der Landwirtschaftsbetriebe bevorsteht.

Landwirtschaftsbetriebe, ökon. Probleme; Interesse an privater Wirtschaftstätigkeit; Rückgabe des enteigneten Eigentums; Ansichten der Befragten nach Regionen

Adresa autorky:

Ing. PhDr. Věra Majerová, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2